

Η σχέση ελευθερίας-εξουσίας στον φιλελευθερισμό – Μια σύντομη κριτική

του Γιώργου Κτενά

Ποια είναι η σχέση εξουσίας-ελευθερίας στον φιλελευθερισμό και πώς την αναλύει ο Τ. Σ. Μιλ, κλασικός στοχαστής τού 19ου αιώνα, που εισήγαγε την ιδέα της ελευθερίας του ατόμου ως μέσο για την βελτίωσή του; Η ελευθερία της κοινωνίας περνάει μέσα από την τυραννία του κράτους; Μπορεί να υπάρξει πορεία αυτοεξέλιξης, όταν η κοινωνική ελευθερία αφορά την εξουσία της κοινωνίας πάνω στο άτομο; Ας δούμε μια κριτική πάνω στην ατομικότητα του Τ.Σ. Μιλ.

Μέσω του Τ. Σ. Μιλ διατυπώθηκε για πρώτη φορά τόσο καθαρά η ιδέα περί ελευθερίας του ατόμου, ως μέσο προόδου της κοινωνίας. Η σχέση κράτους-ελευθερίας στον Βρετανό φιλόσοφο αρχίζει από την ίδια την ύπαρξη του κράτους, καθώς διαμορφώνει τη σχέση υπηκόου-εξουσίας. Την οποία όχι μόνο δεν αρνείται, όσο κι αν προσπαθεί να την περιορίσει, αλλά αντίθετα ταυτίζει το έθνος με το κράτος και «παραχωρεί» στο άτομο όλες τις νομικές κατοχυρώσεις της εξουσίας προς τον πολίτη. Δεν κάνει ριζική αναφορά στην αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, η οποία περικλείει θεσμίσεις που, τελικά, περιορίζουν την ανάπτυξη του ατόμου, καθώς δεν φαίνεται να συμμερίζεται την άποψη του προγενέστερου Φρίντριχ Χέγκελ για έναν εαυτό που εκπίπτει μέσω της αντιπροσώπευσης. Αντίθετα, εκφράζει απόψεις κοντά σε εκείνες του Ζαν-Ζακ Ρουσό για τη γενική βούληση (*volonte generale*) στην αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, στα θεμέλια της οποίας όμως εδράζεται, τελικά, η απεχθέστερη μορφή της.

Οι προτάσεις περί αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης που αναπτύσσει ο Μιλ, περικλείουν ευδιάκριτες πολιτικές παραγωγές ετερονομίας. Αν και αναδεικνύουν, παράλληλα, την αναντιστοιχία

αποτύπωσης των θεμελιωδών αρχών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στα σημερινά αντιπροσωπευτικά συστήματα. Δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ατομικότητα, καθώς θέλει το άτομο ενταγμένο σε οργανωμένη πολιτική κοινότητα, όμως ταυτίζει το έθνος με το κράτος χωρίς βέβαια να γίνεται συγκεκριμένη αναφορά σε εθνοκράτος. Δεν απορρίπτει την ύπαρξη μονάρχη και την ίδια στιγμή καλεί τους πολίτες για άμεση συμμετοχή στην διακυβέρνηση. Η θεωρία του Μιλ δεν είναι ατομικιστική όπως των Χομπς ή Λοκ, καθώς επιδιώκει την ανάπτυξη της ριζικής ατομικότητας (ως μέσο ωριμότητας) μέσω της συμμετοχής στην πολιτική κοινότητα.

Ως πρόβλημα της ατομικότητας αναγνωρίζει την εξασφάλιση της μεγαλύτερης ελευθερίας της ατομικής έκφρασης εντός της κοινωνίας.

Κι εδώ είναι που κάνει το άλμα από τον Ωφελιμισμό, καθώς θέλει την ανάπτυξη κάθε προσωπικότητας ξεχωριστά και όχι απλώς την ευτυχία για μεγάλο αριθμό ατόμων. Ζήτημα που τον συνδέει και με τον εγγελιανό ιδεαλισμό, ως γονιμοποιό ατομική απελευθέρωση, αναδεικνύοντας τον ρόλο του ατόμου στην εξέλιξη της ίδιας της κοινωνικής διαδικασίας. Αυτή η «ενηλικίωση» του ατόμου όμως προσφέρει την ηθική βάση των θεσμών, άρα τελικά του κράτους.

Στο Περί Ελευθερίας αναπτύσσει τόσο την αρχή της ελευθερίας του ατόμου (πώς η ατομικότητα πρέπει να ενταχθεί στην οργανωμένη πολιτική κοινότητα), όσο και το όριο της εξουσίας που μπορεί η κοινωνία να ασκήσει στο άτομο. Αλλά αφήνει το κράτος έξω από την κριτική και του δίνει τη δυνατότητα, έννομα, να λειτουργεί δεσποτικά, αν αυτό κριθεί απαραίτητο. Κι αυτό γιατί, τελικά, διατηρεί επιφυλάξεις σε σχέση με το άτομο (ως υποκείμενο που συγκροτεί την κοινωνία) καθώς μπορεί να προκαλέσει κοινωνική τυραννία που να είναι χειρότερη από την κυβερνητική καταπίεση. Αλλά εδώ είναι που υπάρχει αντίφαση των υποκειμενικών παραγόντων της ελευθερίας (οι αδυναμίες που προκύπτουν από την αρνητική ελευθερία, κατά τον Αϊζάια Μπερλίν), με αποτέλεσμα να υπάρχει αρνητική ελευθερία τού

ατόμου εντός του φιλελευθερισμού.

Δηλαδή η σύμπλευση της ελευθερίας με οικουμενικούς τρόπους ζωής, καθώς δεν ασχολείται με υποκειμενικούς παράγοντες ελευθερίας μέσα στην κοινωνία.

Σαφώς ο Βρετανός φιλόσοφος έθεσε για πρώτη φορά τόσο ξεκάθαρα τη σπουδαιότητα της ατομικής ελευθερίας, υποστηρίζοντας μεν τη ριζική ατομικότητα αλλά, τελικά, διατηρώντας επιφυλάξεις για το ίδιο το άτομο. Από τη μία πλευρά, δηλαδή, αναδεικνύει την αυτονομία ως όρο συγκρότησης του ατόμου, από την άλλη πλευρά οριοθετεί το φάσμα που το άτομο έχει ανεμπόδιστη δράση. Τελικά, η ελευθερία είναι όρος αυτοανάπτυξης αλλά με πεπερασμένα όρια για τον Μιλ, άρα η ελευθερία τού ατόμου στον φιλελευθερισμό (όπως την αναλύει ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές του φιλελευθερισμού) δεν είναι αρκετά απελευθερωτική ως προς το ίδιο το άτομο.